

ВПЛИВ БАТЬКІВСЬКОЇ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ ДИТИНИ ЯК МАЙБУТНЬОГО СІМ'ЯНИНА

THE INFLUENCE OF THE PARENTAL FAMILY ON FORMATION CHILDREN AS FUTURE FAMILY MEMBER

Статтю присвячено дослідженню впливу батьківської сім'ї на формування дитини як майбутнього сім'янина. Обґрунтовано актуальність дослідження та зазначено, що у молоді, яка вступає у подружні стосунки, виникають певні труднощі, спричинені невідповідністю до шлюбно-сімейних стосунків та несформованістю якостей сім'янина. Проаналізовані наукові джерела свідчать про те, що батьківська сім'я здійснює вагомий вплив на дитину як майбутнього сім'янина. Описано та проаналізовано основні поняття «сім'я», «сім'янин», «формування майбутнього сім'янина». Проаналізовано, що формування майбутнього сім'янина – це довготривалий процес, який здійснюється під впливом значущих об'єктів на особистість дитини. Визначено чинники, які безпосередньо впливають на формування майбутнього сім'янина. Серед основних чинників можна виділити: приклад батьківської сім'ї, вибраний стиль виховання дитини, психологічний клімат у сім'ї, психологічні характеристики кожного члена сім'ї. Обґрунтовано теоретичну модель батьківської сім'ї в ролі суб'єкта формування дитини як майбутнього сім'янина. Визначено, що значення батьківської моделі, яку сприймає дитина протягом усього дитинства, відіграє чималу роль у формуванні сімейних уявлень про свою майбутню сім'ю. Представлено результати емпіричного дослідження впливу батьківської сім'ї на формування дитини як майбутнього сім'янина. У дослідженні взяли участь 36 батьків, які виховують дітей віком від 10 до 18 років. З'ясовано, що під час виховання майбутнього сім'янина батькам варто подавати власний приклад у таких сферах, як фізична, інтелектуально-світоглядна, морально-психологічна, інтимно-сексуальна, матеріально-фінансова та господарсько-побутова. Визначено, що злагоджені дії батьків є найважливішим підґрунтям успішного формування майбутнього сім'янина. Окреслено перспективу подальших досліджень, що полягає у виявленні соціально-психологічних детермінантів, які здійснюють вплив на формування майбутнього сім'янина.

Ключові слова: майбутній сім'янин, батьківська сім'я, формування сім'янина, шлюбно-сімейні стосунки, умови формування сім'янина.

The article is devoted to the study of the influence of the parental family on the formation of the child as a future member of the family. The relevance of the research is substantiated and it is stated that young people who enter into a marital relationship have certain difficulties caused by unpreparedness for marital and family relations and unformed qualities of a family member. The analyzed scientific sources indicate that the parental family exerts a significant influence on the child as a future family member. The main concepts of "family", "family member", "formation of the future family member" are described and analyzed. It was analyzed that the formation of the future family member is a long-term process that is carried out under the influence of significant objects on the child's personality. The factors that directly affect the formation of the future family member have been determined. Among the main factors, we can distinguish: the example of the parental family, the chosen style of raising a child, the psychological climate in the family, the psychological characteristics of each family member. The theoretical model of the parental family as the subject of the child's formation as a future family member is substantiated. It was determined that the importance of the parental model, which is perceived by the child throughout childhood, plays a significant role in the formation of family ideas about their future family. The results of an empirical study of the influence of the parental family on the formation of a child as a future family member are presented. 36 parents raising children aged 10 to 18 participated in the study. It was found that during the upbringing of the future family member, parents should set their own example in the following areas: physical, intellectual-worldview, moral-psychological, intimate-sexual, material-financial and economic-household. It was determined that the coordinated actions of parents are the most important basis for the successful formation of the future family member. The perspective of further research is outlined, which consists in identifying socio-psychological determinants that influence the formation of the future family member.

Key words: future family member, parental family, formation of a family member, marital and family relations, conditions of formation of a family member.

УДК 159.942
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.45.42>

Потапчук Н.Д.

д. психол. н., с. н. с.,
провідний науковий співробітник
науково-дослідного відділу
Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького

Карпова Д.Є.

доктор філософії за спеціальністю
053 – Психологія,
доцент кафедри психології та педагогіки
Хмельницький національний
університет

Постановка проблеми. Вивчення впливу батьківської сім'ї на формування дитини як майбутнього сім'янина набуває все більшої актуальності, тому що батьківська сім'я є не лише джерелом соціалізації дитини, а й безпосередньо впливає на подальше сімейне життя своїх дітей. Сьогодні ми можемо спостерігати, що в Україні ще не створено систему підготовки молоді до майбутнього сімейного

життя. Наслідками цього є помилковий вибір шлюбного партнера, нерозуміння ролей сім'янина, невміння будувати гармонійні сімейні стосунки, розчарування сімейним життям, деструктивні сімейні конфлікти та розлучення. Звідси виникає потреба у дослідженні впливу батьківської сім'ї на формування дитини як майбутнього сім'янина, зокрема стилей сімейного виховання та виконання батьківських ролей,

а також необхідно визначити наявні шляхи вирішення цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проведений аналіз наукової літератури з психології, педагогіки, соціології свідчить про те, що у наукових працях представлено результати досліджень окремих питань, пов'язаних із впливом батьківської сім'ї на формування дитини та підготовкою її до сімейного життя. Увагу дослідників привертала такі проблемні питання, як вплив батьківської сім'ї на: формування дитини як особистості (Н. Берегова Р. Федорчук) [1], гендерну соціалізацію сучасної молоді (О. Главацька) [3], підготовку до подружнього життя (Т. Медіна, Р. Федоренко, М. Мушкевич, Т. Дучимінська, Л. Магдисюк) [7; 10], формування статеворольових установок і уявлень старшокласників щодо майбутнього сімейного життя (Л. Строкач, Т. Захарчук) [13], позиції молоді щодо відношення до шлюбу (М. Ярушак) [15], формування уявлень про майбутнє сімейне життя (І. Крупник) [16]. Окрім того, дослідники вивчали: вплив на формування сучасного сім'янина народно-педагогічних ідей минулого (В. Костів) [4], формування готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти (С. Красін) [6], соціально-педагогічну діяльність територіальної громади з формування усвідомленого батьківства молоді (Н. Островська) [8], реалізацію сім'єю функції виховання підлітків (Є. Потапчук, О. Серга) [9]. Незважаючи на те що існує досить багато наукових досліджень, які присвячені підготовці молоді до сімейного життя, залишаються недостатньо висвітленими у психологічній теорії і практиці питання впливу стилей батьківського виховання на формування майбутнього сім'янина. Окрім того, відсутній обґрунтований перелік батьківських ролей, які сприяють формуванню уявлення дитини про моделі поведінки сім'янина.

Постановка завдання: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити вплив батьківської сім'ї на формування дитини як майбутнього сім'янина.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ураховуючи те, що сьогодні відсутні дослідження, які повною мірою розкривають вплив батьківського виховання на формування дитини як майбутнього сім'янина, потребує проведення змістовного аналізу такого поняття, як «формування майбутнього сім'янина». Логіка розгортання теоретизації предмету нашого дослідження потребує детального розгляду понять «сім'я» та «сім'янин».

У Філософському енциклопедичному словнику термін «сім'я» інтерпретується

як місце народження і виховання людини [14, с. 108]; у словнику-довіднику з професійної педагогіки А. Семенова «...сім'я – це форма спільності людей, що склалася з поєднаного шлюбом подружжя, їхніх дітей (власних чи усиновлених), а також, у деяких випадках, з інших осіб, поєднаних родинними зв'язками» [11]; у Великому тлумачному словнику сучасної української мови В. Бусел зазначає, що «...сім'я – це група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом». Також у цьому словнику поняття «сім'янин» визначається як людина, яка має усі необхідні риси для сімейного життя [2, с. 1324].

Аналіз поглядів різних учених на поняття «сім'я» та «сім'янин» дає змогу підійти до розуміння поняття «формування майбутнього сім'янина». За результатами вивчення наукової літератури ми дійшли висновку, що це довготривалий процес, який здійснюється під впливом значущих об'єктів на особистість дитини.

Нам імпонує думка дослідників молоді сім'ї [9], які розглядають батьківську підсистему як таку, де дитина опановує властиві їй способи поведінки та способи вирішення конфліктів, які в майбутньому вона використовує як сім'янин у власних шлюбно-сімейних стосунках. Науковці стверджують, що модель батьківської сім'ї здебільшого характеризує модель сім'ї, яку створюють у подальшому їхні діти, таким чином, вибір потенційного шлюбного партнера залежить від отриманого досвіду в дитинстві.

Дослідники впливу батьківської сім'ї на формування статеворольових установок і уявлень старшокласників про майбутнє сімейне життя Л. Строкач та Т. Захарчук [13] вважають, що свій найперший досвід шлюбно-сімейних стосунків дитина отримує в саме в батьківській сім'ї. Вони зазначають, що на формування майбутнього сім'янина впливають психологічний клімат у сім'ї, стосунки між батьком та матір'ю, структура родити, традиції, ролі батька/матері. Також кожен із батьків має свої уявлення про фемініність/маскулінність, морально-етичні погляди на взаємостосунки між чоловіком та дружиною, культуру міжстатевих стосунків, і саме цей досвід батьки намагаються передати своїм дітям, інтуїтивно готуючи їх до майбутнього сімейного життя.

За результатами вивчення впливу батьківської сім'ї на позиції молоді на відношення до шлюбу М. Ярушак [15] робить висновок, що атмосфера, яка панує в батьківській сім'ї, певна організація щоденного життя впливають на уявлення дитини про

міжособистісні стосунки, а також значною мірою позначається на формуванні її як майбутнього сім'янина. На думку дослідниці, сім'я є першочерговою ланкою, яка навчає дитину певним способам поведінки, що допомагають їй порозумітися з іншими людьми. При цьому подружні стосунки партнерів багато в чому відповідають подружнім стосункам їхніх батьків, адже діти підсвідомо сприймають від батьків манеру та стиль поведінки, певний спосіб життя, вагомі якості шлюбних стосунків.

За свідченням Т. Медіної [7], саме батьківська сім'я слугує прикладом поведінки та взаємостосунків для дітей. Авторка підкреслює, що формування майбутнього сім'янина здійснюється не лише під час виховання та навчання дитини, а й у результаті спостереження дітей за поведінкою членів сім'ї.

Опираючись на погляди В. Сухомлинського, В. Кравець [5] зауважує, що найголовнішим аспектом сімейного виховання є формування майбутнього сім'янина, підготовка до сімейного життя та майбутнього батьківства. Окрім цього, дослідник виділив такі важливі та цінні напрями: формування відповідальності подружжя один за одного, культури почуттів, взаєморозуміння та взаємодопомоги, передача майбутньому поколінню духовної культури сім'ї. Дослідник акцентує увагу на величезній ролі рівності чоловіка та жінки.

Дослідниця особливостей впливу батьківської сім'ї на гендерну соціалізацію сучасної молоді О. Главацька [3] також зазначає, що діти схильні засвоювати та відтворювати сценарій життя своїх батьків.

Досліджуючи вплив сімейного виховання на формування особистості дитини, Н. Берегова та П. Федорчук [1] засвідчують, що найбільший вплив на формування дитини, її Я-образу, а в подальшому і на формування сім'янина впливає вибраний батьками стиль виховання. Неправильний вибір стилю виховання може призвести до різноманітних ускладнень, порушень у фізичній, поведінковій та емоційній сферах, що, своєю чергою, може призвести до формування майбутнього сім'янина, з яким буде важко співіснувати.

Авторка монографії «Соціально-педагогічна діяльність територіальної громади з формування усвідомленого батьківства молоді» Н. Островська [8] підкреслює, що на формування сім'янина впливають не лише особливості виховання дитини, а й психологічна готовність батьків до виховання дитини, яка включає когнітивний, мотиваційний та емоційний компоненти. Дослідниця вважає, що найперше батьки

повинні прищепити своїм дітям ті якості, які їм будуть потрібні: відповідальність, працьовитість, здатність піклуватися про близьку людину та дітей, уміння поступатися та забезпечувати свою сім'ю.

На думку В. Костів [4], формування та підготовка майбутнього сім'янина здійснюється з урахуванням різноманітних елементів: розвиток психічно-інтелектуальної сфери, формування соціально-правової культури, морально-психологічне становлення, розвиток комунікативних навичок, педагогічне становлення, формування емоційно-інтимної культури, господарсько-економічної культури, дозвільно-оздоровчої культури сім'янина.

Для розуміння особливостей впливу батьківської сім'ї на формування дитини як майбутнього сім'янина варто розглянути теоретичну модель батьківської сім'ї як суб'єкта формування готовності дитини до ролі майбутнього сім'янина. Адже батьківська модель, яку сприймає дитина протягом усього дитинства, відіграє важливу роль у формуванні сімейних уявлень про свою майбутню сім'ю. Батьківська сім'я надає зразок взаємостосунків між подружжям, яким керується прийдешнє покоління. Тому з усього вищесказаного можна зробити висновок, що модель саме батьківської сім'ї є зразком для молоді під час створення своєї сім'ї, тобто батьківська сім'я має визначальний вплив на особистість як майбутнього сім'янина [16].

За результатами досліджень формування готовності студентської молоді до усвідомленого батьківства було з'ясовано, що кожен дорослий член сім'ї може ефективно виконувати всі свої обов'язки, функції та ролі тільки тоді, якщо він буде постійно розвиватися та самовдосконалюватися як сім'янин та батько/мати [6]. Це підтверджує важливість створення системи підготовки молоді до майбутнього сімейного життя.

З огляду на вище сказане, найголовнішу роль у формуванні майбутнього сім'янина відіграє батьківська сім'я. Її структура, психологічні характеристики кожного члена сім'ї, особистий приклад батьків, психологічний клімат у родині – усе це безпосередньо впливає на формування майбутнього сім'янина.

Далі для підтвердження результатів теоретичного вивчення предмета дослідження ми провели його емпіричне вивчення, метою якого було визначення впливу батьківської сім'ї на формування дитини як майбутнього сім'янина. Нами був розроблений опитувальник для батьків із використання Google Forms. Опитувальник містив ґрун-

товні питання, які чітко відображають критерії ролі й місця батьківської сім'ї у формуванні особистості майбутнього сім'янина. Загальна вибірка дослідження становила 30 батьків, які мають дітей віком від 5 до 18 років [8].

Аналіз та інтерпретація результатів дослідження свідчать про те, що 45,6 % опитаних батьків переконані, що вони є прикладом для своїх дітей за фізичною привабливістю. Це виражається в тому, що вони навчають дітей турбуватися про своє здоров'я, їхні сім'ї намагаються вести здоровий спосіб життя, займаються спортом, доглядають за собою. Водночас 54,4 % опитаних батьків визнають, що, незважаючи на своє прагнення, аби їхня дитина займалася спортом, дотримувалася здорового способу життя, вони особисто не демонструють своїм дітям такий приклад.

Думку батьків щодо своєї інтелектуально-світоглядної привабливості для дітей ми визначали за допомогою питання: «Чи є ви прикладом для своїх дітей в інтелектуально-світоглядній сфері?». Серед учасників опитування 43,7 % відповіли, що вони активно комунікують із членами сім'ї, прагнуть задовольняти взаємні потреби у спілкуванні, надавати корисні поради, мотивувати до втілення різних ідей тощо. На жаль, 56,3 % опитаних батьків вважають, що вони не є прикладом для своїх дітей за інтелектуально-світоглядною привабливістю, оскільки не задумувалися над цим питанням, не вміють це робити або ж не мають часу.

У відповідях на питання: «Чи є ви прикладом для своїх дітей у морально-психологічній сфері?» 54,4 % батьків зазначають, що вони демонструють своїй дитині гідний приклад гармонійних взаємовідносин, проявляють турботу та ніжність один до одного, дарують позитивні емоції, співпереживають, утішають. Поряд із ними є значна частина й тих батьків (45,3 %), які констатують, що вони не є прикладом для своїх дітей у цій сфері, бо не мають вільного часу, постійно зайняті на роботі та ін.

Серед багатьох питань особливо складним для учасників опитування виявилось питання: «Чи є ви прикладом для своїх дітей в інтимно-сексуальній сфері?». З'ясувалося, що лише 28,9 % батьків вважають, що вони подають гарний приклад для своїх дітей шлюбних взаємин у цій делікатній сфері: виявляють щире захоплення партнером, говорять компліменти, фліртують, обіймають, демонструють ніжні почуття один до одного. Окрім того, проводять просвітницькі бесіди з дітьми, щиро та чесно відповідають на їхні запитання. На жаль,

переважна більшість опитаних батьків (71,1 %) визнала те, що це для них є проблемним питанням, адже тема сексуальних стосунків для них табу, вони соромляться розмовляти на цю тему зі своїми дітьми та відкрито не демонструють приклади інтимної комунікації.

Щодо схожих питань, пов'язаних із матеріально-фінансовою та господарсько-побутовою сферами, то більшість батьків (69,7 %) вважають, що вони докладають багато зусиль для того, щоб навчати фінансовій грамотності і бути прикладом для дітей у тому, як наповнювати сімейний бюджет, займатися господарсько-побутовими справами, готувати смачні страви, організовувати домашній побут та розподіляти сімейні обов'язки. На жаль, 30,3 % учасників опитування не змогли чітко відповісти на це запитання. Дехто з них указав, що вони не можуть бути прикладом для своїх дітей через матеріально-фінансові проблеми та різні сімейні негаразди.

На завершення нашого опитування ми з'ясували думку батьків щодо того, що їм не вистачає для виховання дитини як майбутнього сім'янина. Отримані відповіді вказують на те, що батькам недостатньо знань щодо виховання дітей загалом та до майбутнього сімейного життя зокрема. Це служить причиною для появи конфліктів між шлюбними партнерами, насамперед, через різні погляди на виховання дитини та незнання вікової психології. Загалом, згідно з репрезентованими показниками, усвідомлене формування дитини як майбутнього сім'янина на основі власного батьківського прикладу виявила невелика кількість батьків (43,8 %). Найголовнішими причинами стали необізнаність батьків у цій темі, різні погляди на виховання дитини.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Результати дослідження дали змогу з'ясувати, що батьківська сім'я має значний вплив на формування дитини як майбутнього сім'янина. Визначено, що майбутній сім'янин формується під впливом вибраного стилю виховання дитини, психологічного клімату в сім'ї, стосунків між батьком та матір'ю, структури родити, традицій, ролі батька/матері, психологічних характеристик кожного члена сім'ї. З'ясовано, що під час виховання дітей батькам важливо демонструвати їм власний приклад гарного сім'янина у таких сферах, як: фізична, інтелектуально-світоглядна, моральна-психологічна, інтимно-сексуальна, матеріально-фінансова та господарсько-побутова.

Проведене теоретико-емпіричне дослідження дало змогу розширити і поглибити

уявлення про особливості формування майбутнього сім'янина. Визначено, що шлюбно-сімейні стосунки, якості та риси сім'янина формуються на прикладі справжньої моделі подружніх стосунків батьків. Спільні дії батьків є найважливішим підґрунтям успішного формування установок молоді в сімейних стосунках. Отримані результати дослідження можуть посприяти більш осмисленому формуванню майбутнього сім'янина.

Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо у виявленні соціально-психологічних детермінантів, що здійснюють суттєвий вплив на формування майбутнього сім'янина.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Берегова Н., Федорчук П. Вплив батьківської сім'ї на формування дитини як особистості. *Вісник Львівського університету*. 2020. № 6. С. 10–15.
2. Бусел В. Великий тлумачний словник української мови. Ірпінь : Перун, 2005. 1324 с.
3. Главацька О. Л. Вплив батьківської сім'ї на гендерну соціалізацію сучасної молоді. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2017. № 1. С. 55–59.
4. Костів В. Народно-педагогічні ідеї минулого у формуванні сучасного сім'янина. Івано-Франківськ : НБ ПНУС, 1996. 194 с.
5. Кравець В. П. Василь Сухомлинський про окремі аспекти формування сім'янина. *Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць*. 2018. № 21. С. 231–238.
6. Красін С. А. Формування готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти : дис. ... д-ра філософії : 011. Харків, 2020. 259 с.
7. Медіна Т. Батьківська сім'я як осередок підготовки до подружнього життя. *Релігія та соціум*. 2011. С. 129–134.
8. Островська Н. О. Соціально-педагогічна діяльність територіальної громади з формування усвідомленого батьківства молоді : монографія. Хмельницький : Університет «Україна», 2017. 183 с.
9. Потапчук Є. М., Серга О. О. Реалізація сім'єю з підлітками функції виховання як психологічна проблема. *Габітус*. 2021. Вип. 21. С. 183–187.
10. Психологія молоді сім'ї : монографія / Р. П. Федоренко та ін. Луцьк : Вежа-Друк, 2020. 392 с.
11. Семенова А. Словник-довідник з професійної педагогіки. Одеса : Пальміра, 2006. 221 с.
12. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. : у 28-ми вип. / уклад. Р. Осташ, Г. Войтів. Львів, 2004. Т. 11. 256 с.
13. Строкач Л. М., Захарчук Т. П. Вплив батьківської сім'ї на формування статеворольових установок і уявлень старшокласників на майбутнє сімейне життя. *Психологічний часопис*. 2015. № 1. С. 92–97.
14. Філософський енциклопедичний словник / ред. Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук. Київ : Абрис, 2020.
15. Ярушак М. Вплив батьківської сім'ї на позиції молоді на відношення до шлюбу. *Молодь і ринок*. 2010. № 6. С. 117–121.
16. Крупник І. Батьківська модель родини в аспекті її впливу на формування уявлень про майбутнє сімейне життя. *Освіта регіону*. 2013. № 3. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1129>